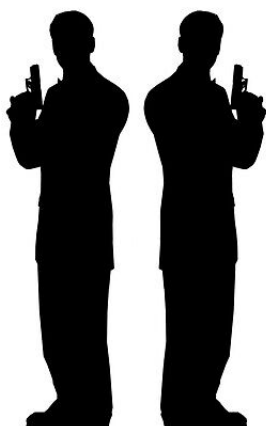

Игор Соломин

ТАЙНИТЕ
РАЗУЗНАВАЧИ
НА СССР

Издателство
ПАРИТЕТ

Игор Соломин

ТАЙНИТЕ РАЗУЗНАВАЧИ НА СССР

Превод: Наташа Стоянова

Издателство „Паритет“, София

256 стр.

Второ, преработено издание. Първото издание е под заглавие „Руските разузнавачи. Нови имена и факти“

Всяка голяма държава, всяка чуждестранна разузнавателна служба има нелегални шпиони. В художествената литература е възпят образът на агент 007. Героите на тази книга също са легендарни личности. Те са историята и славата на съветското и руското разузнаване. Някои от тях по време на Великата отечествена война се бориха срещу фашизма, действайки в тила на врага, други идентифицираха заплахите за сигурността на Русия, работейки в различни страни в Европа и по целия свят. Това са легендите в разузнаването: Павел Судоплатов, Наум Ейтингон, участниците в борбата срещу фашисткото разузнаване: Михаил и Анна Филоненко, Ян Черняк, Фьодор Парпаров, както и офицерите от разузнаването, които след войната се домогнаха до американски тайни документи и спасиха света от ядрена война: Елизавета Зарубина, Жорж Ковал, Джордж Блейк, Африка де лас Херас, полковник Феклистов. Книгата съдържа представя техните биографии и описва най-ярките епизоди от оперативната им дейност, за които напоследък обществеността научи много нови неща.

**За поръчки на книги от сайта
www.paritetbg.com – 20% отстъпка!**

Всички права са защитени. Никаква част от тази книга не може да бъде възпроизведена в каквато и да е форма без писменото разрешение на притежателя на авторските права.

ISBN 978-619-153-542-2

КАК ЕДИН РАЗУЗНАВАЧ СЕ СДОБИ С ПЛАНА НА ОПЕРАЦИЯ „БАРБАРОСА“ — ЯН ЧЕРНЯК

Кадър от филма „Седемнайсет мига от пролетта“

Ян Черняк (1909 – 1995 г.) е универсален разузнавач, Герой на Руската федерация, член на легендарната група „Крона“. В продължение на десет години събирал за СССР изключително секретна информация – от плана на операцията за нахлуване в СССР „Барбароса“ до мостри на оръжеен уран. Именно с Черняк се срещал и разговарял писателят Юлиан Семьонов, преди да напише „Седемнайсет мига от пролетта“. Групата на Черняк работела точно и ефикасно, без да допусне нито един провал, но се оказала безсилна пред предателството.

Ян (Янкел) Черняк е роден на 6 април 1909 г. в австро-унгарското село Черновици в семейството на унгарка и чешки евреи. Семейството било бедно – бащата се занимавал с търговия на дребно, а майката не работела. Година след началото на Първата световна война се случила трагедия: родителите на шестгодишния Ян загинали по време на погромите срещу евреите и той бил изпратен в сиропиталище в град Кошице. Черняк разказва в спомените си, че станал идеен противник на империализма още като ученик и тогава станал член на Социалистическия младежки съюз. През 1925 година Ян заминал за Чехия, където решил да придобие професията инженер-икономист в пражкото Висше технологично училище. Тъй като детството и юношеството на Ян преминали в многонационална среда, 16-годишният юноша на практика свободно говорел шест езика, в това число немски, унгарски, чешки и украински. Скоро към тях добавил и английски, който преподавал частно в годините, когато бил безработен. Ученето било лесно за Черняк, защото имал феноменална памет – можел дословно да възпроизведе около десет страници от прочетен веднъж текст и без грешка да назове местоположението на седемдесет предмета в стая. Освен на интелектуалното си развитие той отделял време и за физическа подготовка – въпреки крехкото си телосложение успешно се занимавал с дисциплината „ръкопашен бой“.

В началото на 30-те години Черняк заминал за Германия да учи в берлинския Политехнически институт и скоро станал член на местната комунистическа партия. Не се знае каква щеше да е съдбата му, ако малко преди завършването на института Ян не се беше запознал със съветски нелегален разузнавач с псевдонима Матис. Той оценил както политическите възгледи на 21-годишния Черняк, така и неговите изключителни способности.

Ян Черняк

Черняк ентусиазирано приел предложението да работи за разузнавателния отдел на Работническо-селската червена армия (РККА) и му предложили да замине за Румъния. Също като Полша, Румъния се смятала за най-вероятния военен противник на СССР. Освен това точно там Германия провеждала изпитания на най-новото артилерийско оръжие, тъй като според Версайския договор не можела да прави това на своята територия. Затова веднага след като взел дипломата си, Ян постъпил на служба в артилерийски полк на румънската армия. Скоро сержант Черняк започнал да изпраща на Центъра получена от щаба на частта секретна информация за покупките, плановите за мобилизация, техническия потенциал на армията и военното сътрудничество между Румъния и Германия. В един момент животът и свободата на Ян били под заплаха, когато заловили неговата свръзка – една девойка, но тя се оказала костелив орех и не издала агента.

След отбиването на службата Черняк се върнал обратно в Германия и веднага пристъпил към изпълнението на нова мисия – организацията на нелегална разузнавателна мрежа. В нея освен другите влезли един сътрудник на разузнавателното подразделение на военновъздушните сили на Вермахта и един драматург от Берлинския държавен театър. Обещанията от Центъра пари обаче не стигнали до получателя и за да плати обучението си, разузнавачът затънал в дългове, хващал се за всякаква работа и играел шах за пари. Ян помогнал за внедряването в обкръжението на Хитлер на съветския разузнавач Александър Добров – според легендата той планирал създаването на фашистка партия в СССР. Черняк чрез агентите си изпратил на „куратора“ на Добров – ръководителя на външнополитическия отдел на Националсоциалистическата германска работническа партия (НСДАП) Алфред Розенберг – дезинформация: че съветската фашистка групировка стремително се разраства и непрекъснато се включват нови членове. Тези сведения убедили Розенберг в предаността на Добров и той казал на разузнавача, че ако фашистите дойдат на власт, Германия задължително ще нападне Съветския съюз. След това групата на Черняк се включила в операцията за създаване на два секретни центъра извън пределите на Германия, в които – в случай на бойни действия – трябвало да се разположат нелегалните разузнавачи.

Плодотворната дейност внезапно прекъснала през 1935 година, когато в Белгия заловили комунист, който познавал Черняк покрай партийната дейност в Германия. Разузнавачът спешно бил отзован в Москва, където планирал да учи в Международното ленинско училище. На място обаче плановите се променили – било решено, че Ян ще изучи основите на разузнаването в специално училище и ще научи руски език. Покровител на Черняк бил лично заместник-ръководителят на разузнавателното управление на Генералния щаб на РККА

*Алфред Розенберг (в центъра) – ръководителят
на външнополитическия отдел на НСДАП*

Артур Артузов. След като завършил курсовете през 1936 година, Черняк, вече с псевдоним Джен, заминал за Швейцария под прикритието на кореспондент на ТАСС.

След пристигането си Ян пристъпил към създаването на нова мрежа на нелегалните резиденти. Така се сформирала групата „Крона“, състояща се от разузнавачи и агенти. В името на конспирацията Черняк организирал работата така, че членовете на групата не се срещали и нямало как да бъдат видени заедно – той получавал и предавал информацията чрез добре организирана мрежа от свръзки. Резидентите на Черняк представлявали група от около 20 учени. Съдейки по всичко, това били английски учени, както и германски емигранти, а вероятно и учени от Швейцария и Франция.

Помощ на Черняк за вербуването на ценни кадри оказвала една семейна двойка, работеща под прякора Хелена. Един германски финансист също станал информатор и снабдил Черняк с данни за банковите сметки на сътрудници на Вермахта. Съдействие му оказала и една двойка, която работела в конструкторско бюро заедно с баща си. Той работел над създаването на нови модели танкове и дъщерята носела на Черняк копия от схемите и чертежите, докато баща ѝ бил в обедна почивка.

**Александър Колпакиди,
историк на специалните служби**

Един от симпатизиращите на комунизма учени предавал на разузнавача най-новите разработки в областта на химическото оръжие. Сред информаторите му били секретарят на министъра на външните работи на Франция, един сътрудник на авиационна компания, разузнавач от Румъния. Благодарение на връзките си Ян се сдобил със сведения за необходимите за производството на бойна техника запаси от олово, никел и волфрам, начините за използване на добавки към стоманени сплави за производство на оръдейни стволове.

През 1937 година Ян успял да вербува актрисата Марика Рек, която била любимка на берлинския гаулайтер¹ и министър на пропагандата Йозеф Гьобелс. Възползвайки се от благосклонността на високопоставения фашист, Рек завоалирано научавала от обкръжението му необходимата информация, която след това предавала на Черняк. Спо-

¹ Партийният водач на регионален клон на нацистката партия. През Втората световна война рангът гаулайтер се е давал единствено пряко от Адолф Хитлер.

ред слуховете за „Крона“ работела и съпругата на племенника на писателя Антон Чехов – актрисата Олга Чехова, която била приятелка на спътницата на Хитлер Ева Браун. Според спомените на ръководителя на 4-то управление на НКВД Павел Судоплатов искали да привлекат Чехова и Рек към акцията за убийството на фюрера, но ръководителят на СССР отхвърлил плана за покушението. Сталин се опасявал, че новото ръководство на фашистка Германия ще се договори с Англия и страните заедно ще се обявят против СССР.

Черняк беше ненадминат майстор – той създаде идеална система от шифри. Контраразузнаването от време на време прихващаше радиogramи, но не успяваше да разшифрова съдържанието им. Разузнавачът използваше секретна технология, която позволяваше при нужда да осветява всички микроснимки, а освен това се беше научил безупречно да фалшифицира документи и сам да изработва печати и щампи.

Генадий Соколов,
историк на руските специални служби

През 1938 година разузнавачът пристигнал в Париж, но не се задържал дълго там – напуснал града точно преди да го превземат фашистите. Черняк се върнал обратно в Швейцария, а през 1940 година заминал за Англия.

Актрисата Марика Рек

Според някои данни разузнавачът никога не използвал други паспорти, освен когато бил изпратен за пръв път в Швейцария. Тогава, за да избегне проблемите, Ян унищожил стария си паспорт с виза от СССР, а в новия документ имало един печат, свидетелстващ само за пребиваване в Австрия.

След пристигането му във Виена възникнал проблем: трябвало да представи новия паспорт, който бил зашит в хастара на куфара, за да се регистрира в хотела. Черняк нямало как да го извади, без да привлече вниманието, и затова, след като попълнил формуляра за настаняване, казал, че трябва да намери документа измежду вещите си и ще го представи по-късно. Според друга информация Черняк често сменял образа си – бил ту инженер, ту бежанец, ту търговски пътник, но помнел и най-малките подробности на съответните биографии. Пред-

пазливият разузнавач предпочитал чергарския начин на живот – сменял хотелите поне веднъж седмично и живеел само в домовете на хора, в които вярвал безгранично.

Преди началото на Втората световна война информаторите на Черняк наброявали 35 души, 20 от които вербувал лично той – сътрудници на Гестапо, Абвера и Вермахта. Ян успял да постигне дори невъзможното – убедил да сътрудничи офицер, работещ в един от командните пунктове на щаба на фюрера. С помощта на агентите си в началото на юни 1941 година Черняк успял да получи копие от прочутия план „Барбароса“ – целите, сроковете и секретните материали за нападението срещу СССР, което веднага препратил на Генералния щаб. Между другото, преводът на този изключително важен документ направила дъщерята на друг съветски разузнавач – Лев Маневич, който тогава бил в затвора на италианския град Неапол по обвинение във военен шпионаж. Малко по-късно „Крона“ препратила подробности за операцията „Цитадела“ и така съветските военачалници научили тактиката на фашистите за нападението на Курската дъга. Освен това Черняк изпратил в Москва и данни за устройството на новите танкове „Тигър“ и „Пантера“, които нацистите планирали да използват в битката при Курск.

През 1942 година по поръчение на Центъра Черняк се запознал с физика Алън Мей, ценен сътрудник на лабораторията „Кавендиш“ на Кеймбриджкия университет. Участникът в проекта за разработване на атомна бомба Мей се съгласил да сътрудничи на съветското разузнаване „заради безопасността на човечеството“. Ученият предал на Черняк 130 страници важна документация, в която имало информация за схемите и работата на урановия реактор, технологията за получаване на плутоний и устройствата за разделянето на изотопите на урана. Плодотворното сътрудничество продължило до началото на 1943 година, когато Мей бил изпратен в Монреал. Обемът на постъпващата от разузнавача информация бил огромен:

Алѐн Мей – един от учените в проекта за разработване на атомна бомба

така например през 1944 година Центърът получил около 12 хиляди страници документи с техническа информация – понякога наведнџ се предавали по хиляда листа. Черняк успявал да се сдобие с различна информация – от най-новите разработки в самолетостроенето и артилерийското оръжие до подробности за системата на противовъздушна и противолодџна отбрана на фашистите и за създаването на крилатите ракети „Фау-1“, „Фау-2“ и реактивните изстребители. От агентите си Черняк научил, че Хитлер е решил да пренасочи вниманието от разработването на ядрено оръжие към ракетостроенето.

Секретните схеми и образци се предавали на Центъра чрез съветското посолство в България с помощта на специално разработена система за тайна доставка. Случвало се куриерите, маскирани като туристи, да превозват таен товар в торти, защото на митничарите изобщо не им минавало през ум да проверяват сладкарските изделия. В крайна сметка „Крона“ просъ-

ществувала около десет години и през цялото това време нито един от агентите на Черняк не попаднал в полезрението на контраразузнаването, а групата помогнала на СССР да икономиса десетки милиони долари в сферата на разработките. Самият Ян смятал, че това се дължало не само на изключителния професионализъм на членовете на групата, но и на късмет.

През 1945 година Черняк бил изпратен в нова командировка, този път в САЩ, където трябвало да замени разкрития разузнавач Николай Заботин. Трябвало да действа много внимателно, защото скандалът с неговия предшественик вдигнал много шум и СССР успял да го потуши само като хвърлил цялата вина върху инициативата на самия Заботин. На Черняк възлагали големи надежди – към онзи момент наричали неувловимия разузнавач „човекът без сянка“. Според слуховете той можел да мине дори покрай жена си, без тя да го познае.

Висши офицери на райха в щаба на Хитлер

Първата работа на Ян била да възстанови контакта с Мей, който работел в лабораторията на Националния научноизследователски съвет на Канада – филиал на атомния проект „Манхатън“ на САЩ. Физикът, който преди заминаването си от Англия обещал на Черняк да възобнови сътрудничеството си при удобен случай, удържал на думата си – предал на съветското разузнаване мостра от уран-235. Веществото, обвито във фолио, изпратили на Центъра, като го опаковали като бонбон. Освен това Черняк успял да се сдобие с копие на доклада на един от „бащите на атомната бомба“ – италианския физик Енрико Ферми, и списък на секретните научноизследователски центрове в Северна Америка, в които се работи над създаването на ядрено оръжие.

Ян обаче не успял да се разгърне напълно в САЩ – попречило предателството на началника на шифровъчния отдел на съветското посолство в Канада Игор Гузенко. В началото на септември 1945 година Гузенко предал на канадската страна около сто секретни документа, като по този начин разкрил дейността на около 36 агенти на СССР. Сред тях се оказал и Мей: ученият бил заловен и впоследствие бил осъден на 10 години затвор. След като научил за залавянето на „ядрения информатор“, Центърът побързал да отзове Черняк. Преоблечен като матрос и напъхан в скривалище на един военен кораб, той отпътувал за СССР и скоро стигнал до Севастопол. След като пристигнал в Москва обаче, разузнавачът се озовал в центъра на скандал – специално създадена група, в състава на която влизали заместник-председателят на Държавния комитет на отбраната на СССР Лаврентий Берия и началникът на СМЕРШ Виктор Абакумов, разследвала причините за провала в Северна Америка. Тогава за виновен нарочили Заботин, който бил осъден и изпратен в ГУЛАГ. Черняк успял да избегне тази участ, макар че от

тази история имало последици и за него. Навремето Ян бил дал добра оценка на дейността на Заботин и не бил съгласен с обвиненията по негов адрес, затова Сталин не одобрил предложението разузнавачът да получи званието „Герой на Съветския съюз“.

През 1946 година страстите малко поутихнали. След като получил съветско гражданство, Черняк като волнонаемен заел поста на референт в ГРУ и работел като преводач в ТАСС. Свободното си време разузнавачът предпочитал да прекарва зад шахматната дъска в парка „Ермитаж“, където се запознал с бъдещата си съпруга Тамара. Девојката била поразена от феноменалната му памет, когато той няколко дни след изиграната партия с нея възпроизвел всички направени ходове. След сватбата им се родил син. Живеели в малък едностаен апартамент в Москва. Според някои данни Ян продължил да се занимава с разузнаване в Европа, но материалите за този период на неговата дейност все още са засекретени. Преди да напише „Седемнайсет мига на пролетта“, писателят Юлиан Семьонов се е срещал с Черняк. Самият той обаче, след като изгледал филма, го нарекъл фантастика. Според него офицерите от СС с такъв ранг като Щирлиц били малцина и специално създадена служба ги проверявала особено усърдно. Проверявали расовия им произход, родословното им дърво, започвайки от 1760 година, в това число произхода на всички роднини, включително далечните. Предвид опита си, разузнавачът смятал, че ръководството на съветското външно разузнаване никога не е предприемало такава рискована авантюра.

Разузнавачът се пенсионира през 1969 година. Тъй като бил на непостоянна работа, пенсията му била малка. През 80-те години водел курс по агентурно разузнаване в ГРУ на Генералния щаб на съветската армия. През последните години от живота си Черняк боледувал тежко, но успял да получи

заслужената си награда – званието „Герой на Руската федерация“. Връчването на Златната звезда обаче пропуснал – през това време лежал в болница в кома. Вместо него я получила жена му. Разузнавачът за малко дошъл в съзнание и успял да види наградата. „Добре, че не е посмъртно“, казал той на жена си. Десет дни след получаването на званието, на 19 февруари 1995 година, сърцето на 86-годишния разузнавач спряло да бие. Ян Черняк бил погребан с военни почести в Преображенските гробища в Москва.